

Radó Polikárp

A SZENTMISE REFORMJÁNAK TÁVLATAI

A katolikus liturgia kérdéseit tanulmányozó nemzetközi találkozó ajánlásai és óhajai széles körökben felkeltették az érdeklődést a liturgia reformja iránt. Az odilienbergi, a Maria Laach-i, a luganói és a louvaini *Nemzetközi Liturgikus Tanulmányi Konferenciák* anyagával és óhajaival, valamint a liturgikus reformtervek során itt-ott kialakult elgondolásokkal a Vigilia többiben is foglalkozott.* Ezek a beszámolók világi hívők érdeklődését is felkeltették a második világháborút követő tíz esztendő liturgikus mozgalmai iránt s éppen ezért nem látszik hiabavalónak, ha a liturgia, különösen a szentmise liturgiájának történelmi távlatait néhány átfogó vonással megrajzoljuk és egy-két szót szólnunk korunk liturgikus mozgalmának a jelentőségéről.

Magától értetődik, hogy az említett konferenciák óhajai nem érintik a szentmise örök és változtathatatlan lényegét, azt az isteni ajándékot, amelyről *Szent Agoston* tömör erővel mondotta: »Jól-lehet Isten mindenható, ennél többet nem adhatott, bár Ő a legbőlesebb, ennél többet nem tudott adni, bár Ő a leggazdagabb, ennél több adni valója már nem volt« (Tract. 84 in Jo. idézve a zsinati kongregáció 1941. júl. 14-i rendeletében). Amikor tehát a szentmise reformjáról beszélünk, mindig csak azokról a cselekményekről lehet szó, amelyek emberi alkotások. A reformok célja, hogy minél kölételesebb, minél Istennek tetszőbb legyen az Egyház gondoskodása a misében újra meg újra önmagát feláldozó Krisztus körül.

Ha a szentmise liturgiájának történelmi fejlődésére tekintünk, akkor azonnal szemünkbe ötlük, hogy két évezred árjában éppen az áldozatot körülvevő gondoskodás öltött koronként más és más, néha magasztos, néha különös, olykor szinte méltatlan formákat is — de a lényeg mindig változatlan maradt.

A monumentálisan egyszerű és közérthető ókeresztény szentmise átfelődve a középkorba, egymásután vette magára a kelta, a román, végül a gótikus szellemiség köntösét. Ez azonban úgy történt, hogy a korszerű, a »divatos« köntösöket egymásután aggatták rá, a régieket viszont nem vették róla le. A gótika erősen individualista jellegének megfelelően ez a ruha helyenként nagyon is változatos lett, s a középkor alkonyán, a XV. század második felében számunkra szinte elképzelhetetlen tarka-barka köntös borította az utolsó vasora oly egyszerű szentmiséjét. Nemcsak országokként és tartományokként, hanem egyházmegyéenként, városokként, rendenként, templomokként, sőt csaknem oltáronként váltakozott a szentmise liturgiája.

Hogy a szentmise mennyire centrális jellegű intézménye az

* V. ö.: Vigilia 1953. május 229—233 l., 1954. augusztus 432—434 l., 1955. február 92—95 l., 1955. március 160—163 l.

akkori Egyháznak, misem mutatja jobban, mint az a tény, hogy a reneszánsz és az ujkor emlőin táplálkozó reformáció leginkább éppen ezt a szentmisét támadta meg és semmi kevesebbre nem tört, mint hogy ezt a »bálványozást« és emberi találmányt megszüntesse. A hitújítók éles és kíméletlen szemmel vették észre a bajokat, melyek a szentmise ruházatán mutatkoztak, de segítség helyett az egész misét eltörörlendőnek és megszüntetendőnek hirdették. Vegyük tehát számba először, mik voltak a bajok, melyeket nemcsak a reformátorok, hanem maga a tridentí zsinat is úgy hívott, hogy: »*abusus missae*«, a mise körüli visszaélések.

A szentmise körüli visszaélések

Körülbelül egy egész századot kell áttekintenünk, hogy tisztán láthassunk: a XV. század derekától 1570-ig, amikor a tridentí zsinat misszáléja Szent V. Pius tekintélyvel megjelent. Sok és változatos volt a baj, mely szemünkbe ötlük.

Itt volt a középkor végére a tény, hogy *rengeteg új ünnep* volt. A tridentí zsinat előtt bármely püspök vagy rendfőnök jogosult volt új ünnepek bevezetésére; ehhez maga íratott miseformulát, *sequentíát, tropusokat*. Akárhányan a plébániákon vagy monostorokban még ezzel sem törődtek, hanem, ha tetszett nekik egy ünnep s annak a miséje, egyszerűen belemásolták mise-ködexükbe és éltek vele. Voltak jó ünnepek és misék, pl. *Inventio pueri Jesu*, a gyermek Jézus megtalálásának ünnepe, a Töviskorona, a Szent Lándzsa, a Szent Szegek miséje és ünnepe, Jézus Szent Arcának miséje, Jézus Neve ünnepe és sok más hasonló. De ezek között akadt olyan is, amely már a kortársak gondolkozó része előtt sem tetszett, ilyen pl. a XV. század első felében keletkezett Huszonnegy Vénnek a miséje (*Missa de XXIV senioribus*). Az Apokalypsis 24 vénét, egy szimbolikus látomás szereplőit, kik Izrael tizenkét törzsét voltak hivatva jelképezni, valóságos menyeyei lényeknek vélték, azt állítva, hogy minden kántorbójtön tanácskoznak az égben, mi legyen a földiek sorsa a következő évnegyedben. Ezeket akarták a misével megengesztelni és jóakarukat biztosítani.

Az ünnepek és a misék szabad és túltengő alkotása mellett mindinkább lábra kapott, különösen miután már a reformáció szele megérintette az Egyházat, a *ritusok teljesen önkényes változtatása*, amin nem valamely meghatározott rituscsoporthoz kell érteni (keleti, stb.), hanem a szentmise egyes szertartásait. Ferdinánd császár 1561-ben vizitációt tartatott örökös tartományaiában és az önkényes ritusváltoztatásoknak szörnyű példáit állapította meg: voltak nagy számmal papok, akik a Kanont egyszerűen kihagyták és úgy miséztek; mások elhagyták a szentek neveit; ismét mások saját imákat illesztettek a szentmisébe, vagy elhagyták az énekrészeket, az introitust, a gradualét stb.

Az egyházi év szinte teljesen eltűnt a szentek ünnepei mellett és az önkényes változtatások miatt. A szentek ünnepei elnyomták a vasárnapokat, olyannyira, hogy a középkor végén vannak misékönyvek, amelyekben a pünkösöd utáni vasárnapok már beun-

sincsenek. Az egyházi év teljes eltakarásában azután segítettek a *gyászmisékkal és a fogadalmi (votiv) misékkal történő visszaélések is*. Bármilyen ünnepen mondtak gyászmisét, vagy votivmisét, ha valaki megrendelte; így a tehetős magánszemélynek esetleg teljesen indokolatlan óhaja a híveket nagy ünnepek miséjétől foszthatta meg. A portugáliai Braga püspöke 1562-ben panaszkolta a zsinaton, hogy vannak, akik a legnagyobb ünnepeken is requiemet mondanak. *Hosius* bíboros pedig Lengyelországból jelentette, hogy a »*missae particulares*«, azaz gyász- és votivmisék teljesen felforgatták az egyházi év tiszteletreméltó rendjét.

A votiv-misék túlzott szeretete az új kor küszöbén már átvezet az anyagi papok lelkiület és a babonák világába. A votiv-miséknek ezt a népszerűségét a katolikus kutatók is részben az ilyen misék babonás túlbecsüléséből eredeztetik (Ad. Franz, Jedin, Jungmann). Az efféle babonás jámborkodás klasszikus példáját találtam a budapesti Egyetemi Könyvtár egy *Missale Strigoniense*-példányában. Ez az 1518-ban nyomtatott példány egy még a mohácsi vész előtti mise-sorozat ajánlását tartalmazza a »*pestilentia*«, azaz a döghalál, a pestis ellen. Kézírással jegyezte be a pap eme sorokat: »Aki ezt ebben a döghalálban elmondhatja, sem a döghalál, sem a hirtelen halál nem fog rajta... Aki pedig ebben kételkedik, vagy az én szavaimnak hinni nem akar, az ebben a döghalálban meg fog halni. És egész házanépe. És örökre elkárhozik... És aki ezt a kinyilatkoztatást leírja és elküldi városból-városra, faluból-faluba, és házról-házra, azt a Magasságbeli Isten megáldja és egész házanépét...« A Magyarországon író pap II. Gyula »*papa modernus*« szájába adja ezt a talmi és babonás »kinyilatkoztatást.«

A »gyertyás misék«, amelyeknél bizonyos számú gyertyát kellett gyújtani, szintén lassanként a babona útvesztőjébe vitték az eleinte gótikus ábrázolási hajlamból fakadt ritust. Nálunk például 1418-ban írtak Batthyány Boldizsár, akkoriban kőszegi várkapitány részére egy misszálét, melyben Szent Zsófia tiszteletére rablás és lopás ellen mondtattak misét. Ebben hét kollektát kellett mondani és mindenegyes kollektára egy gyertyát gyújtottak, offertóriumkor hét kenyeret kellett felajánlani és hét dénárt, az áldozás utáni könyörgéseknél mindenegyes postcommuniora el kellett oltani a hét külön gyertyából egyet.

Tagadhatatlan tény, hogy a mise-szolgáltatással kapcsolatban kapzsi anyagiasság ütötte fel a fejét. Valóságos papi proletariátus keletkezett: olyan papok serege, akiknek nem volt lelkipásztori állásuk, hanem kizárólag a misézésből éltek. Ezért érthető, ha éppen a gyászmiséknél s a votivmiséknél a kiuzsorázás jelenségeivel találkozunk. A céheket pl. súlyosan nyomta a kötelező céh-misék intézménye, ahol még a segédeknek is kellett a negyedévenkénti, kántorbójtai céh-misék alkalmából dénárokat és az akkor nagyon drága méh-viaszt offerálni. A II. Gyula pápára hivatkozó pestis-mise például előírja, hogy öt napon keresztül kell szolgáltatni minden mise felajánlásakor egy-egy dénárt, a szolgáltatónak és egész házanépének három gyertyát kell égetni, ezenfelül mindegyik személynek és minden misére még három dénárt kell fizetni. Ez a gyertya drága árát nem is számítva 20 dénár, amiért a XVI. század elején egy nyomtatott misszálét lehetett kapni (2 flor.=20 dénár).

A mise körüli visszaéléseknek megfelelő volt a közönség viselkedése a szentmisén. Egy portugál teológus a tridenti zsinat első ülészekán, 1546/47-ben elmondja, Itáliában mily fegyelmezetlen a közönség a szentmisén: fel és alá sétálnak a szent cselekmény alatt a templomban, *Huizinga* és *Gobineau* festenek képet a templomi viselkedésről. A lovag megjelenik a templomban és hölgvét köszönti, az meg szájon csókolja őt. A beszélgetés egészen közönséges volt. Mások hátat fordítva az oltárnak, Szűz Mária vagy egy szent szobra előtt térdeltek és mondtak magánimákat. Az ünnepi istentiszteletek alatt is garmadával mondtak megrendelt kismiséket a mellékoltároknál, úgy hogy áhitat dolgában egy középkorvégi ünnepi mise valóban nagyon sivár benyomást tehetett, annál is inkább, mivel a nép egyáltalán nem kapcsolódott bele a szentmisébe, az egyetlen úrfelmutatást leszámítva; áldozásról természetesen csak a legritkább esetben, husvét táján volt szó.

Ne higgyük azonban, hogy mindez csupán anyagiasságból törént: a kor szellemének már nem volt érzéke az Egyház esztendeje iránt. *H. Jedin* (Das Konzil von Trient u. die Reform des Römischen Messbuches, Liturg. Leben 1939, 30—66, S. 64. az adatok törészetét e kitűnő tanulmányból vesszük), *Loyolai Szent Ignác* naplójából megállapítja, hogy ő, akinél szó sem lehet kapzsiságról, 1544-ben két és fél hónap alatt mindennap misézett, de csak 23-szor használta a napi misét. A többi esetben, tehát 41 napon magánájtatosságára votiv-miséket mondott: 18 misét a Szentháromságról, tízet Szűz Máriáról, hetet Jézus nevérol, ötöt a Szentlélekról, egyet Jézus szent seibeiről. Pedig ebbe a időbe a husvét is bele esett, és a husvét előtti két héten mindig a napi misét mondta, amin persze korántsem a *de tempore* rész miséjét kell érteni, hanem legtöbbször a napi szentét. A magánérdek tehát, akár jámborság, akár érdek, akár pedig babona képeben jelentkezett, elnyomta az egyházi évet. A lehetőséget az individualizmus e végletes formájára az adta meg, hogy akkoriban nem voltak még szilárd szabályok, mikor lehet és mikor nem lehet votiv-miséket mondani. Régebben nem volt szükség ilyen normára, mert a józan közösségi érzés magától értetődőnek tartotta, hogy vasárnap és ünnepnapon, sőt az egész Negyvennapban nem lehet ilyen miséket mondani.

Mértéktelenül sok volt a sequentiák száma a misében, kb. ötezer a nyilvánartartott középkori sequentia; könyvek jelentek meg, amelyben magyarázták őket, egy-egy egyházmegyei misszálában szólnál is több akadt. A reneszánsz a sequentiákat, ezeket a rimelő latin verseket elvből barbár költészetnek tartotta és valamenynyit kiirtandónak hirdette a szentmiséből. A zsinat misekönyve csak négyet hagyott meg belőlük s így a szigorú elvi szempontoknak igen sok szépséges költemény esett áldozatul.

Ha a kor abúzusait és zavarosságait a mai szentmise körüli kíváncsalmakkal hasonlítjuk össze, azonnal szembetűnő, hogy ma Anyaszentegyházunknak olyan fénykorában élünk, amilyen nagyon régen virágzott az Egyház kertjében. Minthogy azonban minden reformnak tanácsos körülnéznie, hogyan és miként tettek már más esetekben is, érdemes egy pillantást vetnünk a tridenti korszak reformtörekvéseinek útjaira is.

A tridenti zsinat misekönyv-reformja

A szentmise köntösének elvénülése óhatatlanul magával hozta a parancsoló szükségességet, hogy így nem maradhatnak az állapotok. Tenni kellett »valamit«, de hogy mit, arról bizony szétágtak a vélemények. Háromféle út kínálkozott.

Az egyik út a *teljes megszüntetés útja*. Akárhány intézményt az Egyház maga szüntetett meg, bár századokon át szokásban volt; szerzetesrendeket oszlatott fel, stb. Erre az útra lépett a hitújítás, amely javarészt nem is ismerte azokat az ókeresztény iratokat, melyek a szentmise meglétét az első időktől kezdve bizonyították. A skolasztikus hittudományban való elmaradottságuk okozta, hogy a középkor végén, midőn a közfelfogásban már alig emlegették a szentmise áldozati jellegét és inkább isteni epiphániát láttak benne, lehetőnek tartották a szentmise egyszerű megszüntetését, amit, mihelyt módjuk kínálkozott, meg is tettek. Tagadhatatlan, hogy ez a végzetes lépés vitte rá az Egyházhoz hű »pápás« teológusokat, hogy a szentmise áldozati jellegét, melyet az ókor és főleg a középkor már eléggé kidolgozott, most már egészen alaposan feltárják. A szentmise megszüntetése, mint isteni intézményé, tehát nem volt lehetséges, sőt: éppen ezen a címen kellett okvetlenül megszabadítani a századok folyamán a középkor végéig reáragodott sallangoktól.

Tehát a »pápás«, a hagyományhoz hűen maradó párt részére már csak két út maradt meg. Az egyik út ezek közül a *radikalizmus útja*: midőn a szentmise isteni lényegének érintetlenül hagyása mellett, nagyon sokat meg akartak változtatni, teljesen új, hogy úgy mondjuk, »korszerű«, azaz akkoriban annak látszó intézkedésekkel. Magán a tridenti zsinaton is volt ilyen irányzat. *Witzel* teológus 1542-ben a protestánsokhoz közeledett azzal a véleményével, hogy hétköznapokon magánmisét csak akkor mondjanak, ha vannak jelen olyanok, akik áldozni akarnak. — vagyis abban a korban gyakorlatilag sohasem. Az ilyenfajta intézkedés, ha heretikus alapelvűl indult ki, hogy t. i. a mise semmi más, mint úrvacsora, azaz áldozás, lehetetlen lett volna; magában véve azonban lehetséges, bár cseppet sem bölcs egyházfegyelmi intézkedés lett volna, hiszen végeredményben az ókorban s a középkor hajnalán nem volt mindenütt, minden napon mise. — Másik ilyen radikális jellegű irányzat az u. n. »evangelizmus«, azaz az a felfogás, hogy csupán szentírási szövegeket lehet a szentmisében felhasználni az énekes részeknél. *Seripando*, az ágostonosok generálisa, későbbi bíboros, 1546/47-ben a zsinaton javasolta ezt az akkoriban európaszerte vallott elvet. Ezt magában véve nem lehet helyeselni, mert nagyon szép és szívhez szóló szövegek voltak a legrégibb római mise-énekekben is, bár nem a Szentírásból való; igazán kár lett volna ezeket szűklátókörű radikalizmusból kiirtani, mint ahogyan a zsolozsma terén tette reform-breviáriumban, *Quiñones*, a Santa Croce bíborosa. Ez száz kiadást ért meg, míg a tridenti zsinat el nem tiltotta.

A *harmadik út*, amelyen a mise reformja elindulhatott, a *repszintináció útja*, vagyis az a törekvés, hogy a szentmise régibb, még kevésbé deformált, megváltoztatott formáját állítsák vissza. Erre az útra lépett a zsinat, majd a tervet gyakorlatilag meg-

valósító Szentszék. A zsinat csupán megkezdeni tudta a művet, azt is csak éppen elvben. Az első ülészekon nem jutottak tovább (1546—47) a puszta megbeszélésnél; ugyanígy volt 1552-ben, midőn hirtelen el kellett napolni a zsinatot, mert a szász választófejedelem hadserege már Augsburghoz közeledett. Az utolsó ülészekon nagyon fontos dolog volt, hogy 1562. aug. 8-án a nagy reformtervezetet benyújtották az atyák elé. Ez azonban még mindig csak alapelv-gyűjtemény volt, ráadásul túlságosan radikális, nem pedig kész reform-misszálé. Radikalizmusának egyik vonását, a magán-misékre nézve, már említettük. Ennek a bizottságnak a szándéka az volt, hogy mindössze négy votív-miséét hagy meg. A bizottság, mely három olasz, egy-egy német és spanyol püspökből, azonkívül Dudith András pécsi püspökből állott, mégis derekas munkát végzett; néhány javaslata keresztül is ment, legfőképen a legalapvetőbb: az egységes világmisszálé gondolata. Az egység elvét ez a bizottság fejezte ki teljes világossággal; a protestantizmus keletkezése óta ugyanis kiderült, hogy a püspökök, érsekek, sőt még az egyházmegyei zsinatok (Firenze 1517, Köln 1536, Strassburg 1549), tartományi zsinatok (Mainz 1549), állami próbálkozások (speyeri birodalmi gyűlés 1526, az ausburgi reform-programm 1548) hiába rendelkeztek arról, hogy a mise ilyen vagy olyan legyen és a püspökök, illetve metropoliták ezen és azon elvek szerint reformálják: semmi sem történt. Végül hosszú huzavona után az 1562-ben beadott terjedelmes reform-javaslatot már negyedszerre dolgoztatták át — de ez még mindig csak elveket tartalmazott és nem volt kész misszálé! Tárgyalni nem lehetett, mert a pápa, IV. Pius egészségi állapotáról a legrosszabb hírek érkeztek és így befejezték a zsinatot. Az 1563. dec. 5-én kiadott záródecretum tehát sommásan intézkedett óriási horderejű rendelkezéssel. Az index-jegyzékről ugyanis ezt mondja: *»Quicquid ab illis (sc. quibusdam Patribus) praestitum est, sanctissimo Romano Pontifici exhibeatur, ut eius iudicio atque auctoritate terminetur et evulgetur. Idemque de catechismo a Patribus, quibus illud mandatum fuerat, et de missalè et breviario fieri mandat.«*

Ezzel a római pápa kezébe tették az ügyet, még pedig véglegesen, hiszen a zsinat ezen a napon oszlott fel és ezzel a lakonikus rendelkezéssel hallgatólagosan eldöntötték a zsinaton többször vitatott kérdést: püspökök hajtsák-e végre a misszálé és breviárium reformját, vagy pedig a Szentszék. Ez utóbbi döntéssel bennfoglaltan a misszálé és breviárium egységessége is eldőlt.

Míg a zsinat tizennyolc év alatt sem tudta elintézni az ügyet, amely pedig sürgős volt, a Szentszék öt év múlva kiadta a breviáriumot, két esztendő múlva pedig a misszálét (1568, ill. 1570).

Az Egyház emberi történelme bebizonyította, hogy olyan isteni intézmény is, mint a szentmise, mennyire el tud avulni, ami evilági megjelenési formáját illeti; reformja azonban megmutatta azt is, hogy az Egyház isteni alapítású, hiszen ekkora hanyatlásból, a sokféleség önkényének tarkabarkaságából *új, egységes és korszerű köntöst* tudott adni a szentmise isteni testének.

A tridentí misekönyvreform alapvető és legnagyobb fontosságú intézkedése az egységes világmisszálé bevezetése. A mise külső formáját visszaállították a karoling reneszánsz utáni korszak »frank-római« miséjének színvonalára, arra az alaptípusra, amely-

ből egész Európa később annyira széjjeltartó irányba fejlődő miseritusai származtak. Nem állították vissza az ősi tiszta stílusú római ritust, mert okvetlenül szükséges volt, hogy az ne pusztán rómaivárosi, hanem világegyházi liturgia, azaz nem egyszerűen római, hanem »római-katolikus« lehessen. Az 1502-ben kiadott Burchard-féle rubrikák kötelező elrendelése a mai napig létrehozta az egyféle szertartást, olyan időben, amikor már Hosius bíboros Lengyelországból azt a panaszt jelentette be, hogy még egyetlen templom papjai sem miséznek egyformán! Böles csökkenések a votív-misék számában, a sequentiákban és praefatiókban, és leginkább a szentek ünnepeiben, melyeket 130-ra szorítottak vissza, a vadul burjánzó középkori ránövésektől szabadították meg a misét. A szentmise, illetve, az egész liturgia hivatalos nyelve szigorú dekrétum alapján a latin nyelv maradt. Nem is lehetett másképpen; az új protestáns liturgiák ellen szinte egyedüli védőbástya volt ez; amellet éppen a XVI. század addig soha nem látott földrajzi látókör-bővülésében, a világmisszióknak addig sose tapasztalt, hihetetlen kitérülésében okvetlenül kellett ez az egységes szakrális anyanyelv.

Ami azonban a *népnek a szentmisében és a liturgiában való aktív részvételét* illeti, a zsinat korában nem voltak meg a kellő szellemtörténeti előfeltételek; meg kellett húzni a szigorú határvonalat az újhítú és az orthodox tábor között. Az egyetlen kivétel, amelyet I. Ferdinánd sürgető kérésére tettek: a két szín alatt való áldozás, egyáltalán nem vált be. Így tehát az új miseritus, a »Ritus Pianus«, az V. Szent Pius-féle liturgia megmaradt szigorú latin archaizmusában.

Mindezeknek az okvetlenül szükséges és hasznos reformoknak azonban számtalanszor hangoztatott hátránya is volt: a szentmise liturgiájának megmerevedése, változhatatlanná válása. Éppen ami a hívek aktív bekapcsolódását illeti, a Tridentinum óta folytonosak a törekvések, hogy itt valamit cselekedni kell. Hogy a mai törekvéseket a kellő távlatból szemlélhessük, szemügyre kell venni azt is, melyek voltak a Tridentinum utáni kor eszméi a misereformmal kapcsolatban.

A Tridentinum utáni kor eszméi a reformokról

Mindenekelőtt újra és újra valamilyen formában megtaláljuk a *népnyelv* szerepeltetésének gondolatát. Hiszen magán a zsinaton is akadtak, akik óhajtották, hogy ne ítéljék el a nemzeti nyelvek használatát a misében. Maga a dekrétum, amelyet a zsinat hozott a latin nyelv használatáról, anatómát mond azokra, kik állítják, hogy »a misét csak köznyelven szabad mondani.« A mult században *Prosper Guéranger*, a római liturgia fáradhatatlan harcosa Franciaországban ezt még *dogmatikus* jellegű döntésnek tartotta; azóta nem kisebb személyiség, mint *H. Schmidt* S. J. a Gregoriana professzora, 1950-ben a zsinati tárgyalások alapos vizsgálata után kimutatta, hogy ez *fegyelmi* jellegű döntés. Voltak ugyan a zsinati atyák között, akik 1552-ben, midőn ez a kérdés tárgyalásra került, a latin nyelvnek kizárólagos használatát akarták kihirdettetni, ám mégis az a felfogás győzött, hogy csupán disziplináris döntést kell hozni. A felhozott ok az volt, hogy a

latin az illő nyelv, mivel ez az irodalom és a tudományos nyelve (akkor!!); nehéz jó fordítást készíteni, amellett veszélyes a nemzeti nyelv keresztülvitele; végül pedig nem kell a protestánsokat utánozni. Schmidt utal arra, hogy ezek az okok azóta folyton veszítettek súlyukból.

Hogy a nép aktív részvételét biztosítsák a nagyon is cselekvő bekapcsolódást biztosító protestáns liturgiákkal szemben, a katolikus reformáció fáradhatatlan harcosainak kerülő utakra kellett lépniök. Egyik leghathatósabb és azóta is megmaradt mód volt a nemzeti nyelvű ének meghonosítása a latinul énekelt misében. Mainzban, 1605-ben jelent meg az első népi nyelvű katolikus Cantuale, az »*Ordnung in dem singampl zu halten.*« A szentmise változó énekei, az u. n. »*proprium-énekek*« helyett lehetett német énekeket mondani, tehát az introitus, graduale, offertorium s a kommunió helyén, valamint az Agnus Dei után. Az Úrfelmutatás utáni nemzeti nyelvű ének vagy imádság már régen, a középkor vége óta megvolt. Nálunk is győzött ez az irányzat, 1651-ben Kisdi Benedek egri püspök költségen Ragyóczi Péter egri kanonok adta ki a »*Cantus catholici*«-t, »Régi és új Deák és Magyar ájíttatos egyházi Énekek és Litániák« címen, majd 1676-ban Kájoni János ferences a maga »*Cantionale*«-ját, Náray György esztergomi kanonok pedig a »*Lyra coelestis*«-t Nagyszombatban. De már előzőleg is voltak ilyen próbálkozások kéziratban; a kolozsvári könyvtárakban magam láttam XVI—XVII. századból való ily kéziratokat; a Nemzeti Múzeum néhány éve szerzett meg egy hatalmas eperjesi kiadatlan magyar nyelvű énekeskönyvet, Graduált, az 1632. évből.

Hangsúlyozni kell a legújabb kutatások szerint (összefoglalásuk J. A. Jungmann, Missarum sollemnia, 3. kiad. 1952. I. 205), hogy a XVIII. századig csak a Proprium énekeit, tehát a misének változó énekeit énekelték, de a változatlan énekeknek sokáig a latin maradt a nyelve a nép ajkán is, tehát, a Kyriét, Glóriát, Sanctust stb. latinul énekelték. Németországban az 1726-os paderborni énekeskönyv használja először az »*Ordinarium*« énekeit, vagyis a változatlan énekeket is német nyelven, új dallamokkal. Érdekes, hogy Mainzban 1787-ben maga a nép szegült szembe a teljesen német nyelvű mise bevezetésével. Mindenesetre nagyon hasznos valami volt az elv: a népet énekeltetni a misén, még az énekes misén is. Több százéves szokásjog volt már ez, amikor a nemzeti ének pietista és romanticista ellágyulása és sekélyesedése miatt a mult század Németországában megindult az u. n. »*ceciliás-mozgalom*, azaz a jóízlésű és egyházas szentzene kultusza. Elsősorban a népnyelvvel kevert latin énekes misék helyes voltát támadták, és német nyelvterületen el is érték, hogy számtalan vidéki templomban is kórusok alakultak, amelyek többhangon e mozgalom által alkotott énekeket adtak elő latin nyelven. Pasztorális szempontból bírálható ez a mozgalom (mely csak az első világháború után került Magyarországra és nem túlságosan nagy eredménnyel), amint ezt pl. Jungmann professzor teszi, aki kiemeli, hogy a népet a szentmisénél — tudatosabban, mint valaha, — a néző szerepébe szorították vissza és a latin liturgia feltárását a laikus előtt — részben elvből — visszautasították. Ez az irányzat manap már elavultnak tekintendő, hiszen a *Mediator Dei* encik-

lika a leghathatósabbban sürgeti, hogy a nép a szentmisében »*partem activam habeat*«, cselekvőn vegyen részt.

A népnyelv kérdését korunkban sokfelé tulzó módon és megengedhetetlenül »oldották« meg, hiszen maga a *Mediator Dei* szóvá teszi, hogy akadtak, akik nemzeti nyelven merészelték a misét mondani. 1947 óta mindenesetre különbséget kell tenni a szentmise és a szentségek liturgiája között: a *Mediator Dei* ugyanis félreérthetetlenül kijelentette, hogy »a köznyelv használata nem kevés szertartásban nagyon hasznos lehet a nép számára, mindazonáltal egyedül az Apostoli Szék joga ezt megengedni«. Eddig ez csupán a szentségi liturgia részére történt, de misem zárja ki, hogy a Szentszék megengedje a szentmise egyes részeinek nemzeti nyelven való elmondását.

Az említett liturgikus tanulmányi konferenciák tehát kérésükkel semmi helytelent nem követtek el. Egyik illusztris résztvevőjük, Jungmann professzor ezzel kapcsolatban nagyon bölcsen állapítja meg: a római misének két értéke van, az egyik az apostoli korba nyúló kora, a másik a világot átfogó nyelve; de ezekkel az előnyökkel hátrányok is járnak. Így ugyanis a nyelvek az a funkciójára, hogy a gondolat közlője legyen, teljesen háttérbe szorul, és az a vallás, mely a résztvevők szellemi együttműködését kívánja, mégsem mondhat le teljesen arról, hogy meg is értsék. A latin nyelv ma egyre idegenebb lesz még a művelt emberek számára is. Vajjon lesz-e egykor lazulás a szentmisének ezen a határterületén? — kérdi joggal Jungmann. És ezért vetik fel a tanulmányi konferenciák újra meg újra a kérdést, mert bíznak abban, hogy e probléma — talán nem is beláthatatlan időn belül — megoldható lesz.

E legfontosabb probléma mellett a tanulmányi kongresszusok még másokat is felvetettek. Ezek is már régóta forrongó kérdések, melyek megoldásra várnak. Ilyen például a *perikópák* (szentleckék és evangéliumok) kérdése, róluk többször is hathatósan tárgyaltak. Ez a kérdés nagyon régi, hiszen a Tridentinum első ülés-szakán (1546—47-ben) maga Cervini bíboros, a későbbi első reformpápa, II. Marcellus, vetette fel azt az eszmét, hogy a perikópákon változtatni kellene, de a zsinati bizottsági tagok nem tették magukévá javaslatát. 1568-ban a szakértői bizottság, mely a *Missale Romanumot* előkészítette, immár a zsinat befejezése után, Lancini érsek tollából részletes *informationét* terjesztett be, melyben azt javasolta, hogy a köznapok részére, ha a vasárnap miséjét ismétlik, legyenek külön szentírási olvasmányok, mint a középkorban a pünkösdi utáni időre, szerdákon és szombatokon meg is volt.

A Tridentinumig szokás volt sok helyütt az offerorium alkalmával az oltárhoz járulás és az ajándék, vagy pénz felajánlása. Ez az *offera*, mely hazánkban is nagyon népszerű volt, még az 1502-es Burchardt-féle rubrikában is megvolt; a papnak az offeroriumkor a szentlecke oldalán kellett állnia és manipulálat az offerálonak csókra nyújtotta e szavakkal: »Legyen áldozatod kedves a Mindenható Isten előtt!« Az említett 1568-as *Informatione* ezt a ritust törölte, minden bizonnyal azért, mert Luther és a hitújítók kigúnyolták ezt az ősi, általuk tiszteletreméltó régiségében fel nem ismert szokást.

Manap már annyira visszakerült a felajánlás újra aktívra té-

tele a köztudatba, hogy a *Mediator Dei* az offertórium *ókeresztény módját* is megengedi: »Elődünk XIV. Benedek, dicséri azoknak a jámborságát, akik nemcsak akkor óhajtanak áldozni, midőn szentmisén vesznek részt, hanem azt akarják, hogy ugyanabban az áldozatban konszokrált ostyákkal áldozhassanak... Az Egyház sosem tiltotta és most sem tiltja, hogy a pap eleget tegyen jámborságuknak és igazságos kérésüknek.« Ezért a liturgia szakértői már nagyban tárgyalják, hogyan lehet a pasztorális gyakorlatban ezt a kérdést gyakorlati módon megoldani. Innen eljutottak az offertórium kérdéséhez. A római Gregoriana-Egyetem jogi folyóirata, a *Periodica de re morali, canonica, liturgica* 1952-ben R. Hammer gyakorlati tanácsait közli erre a kérdésre vonatkozóan (*De Comunione fidelium cum hostiis in eodem Sacrificio consecratis* 1952, 275—300.), melyhez A. Bugnini az *Ephemerides Liturgicae* hasábjain helyeslőleg, némi korrekтивával szól hozzá (1953, 167—170). *Az első mód*, amelyet ajánl: a kredencián legyen külön cibórium, ebben a számításnak megfelelő számú ostya, ezt felajánláskor a minisztráns eltakart kézzel vigye az oltárhoz és tegye oda a pap kezébe. *A második mód* ünnepélyes: az előre elkészített partikulák kelyhét négy minisztráns gyertyával kis körmenetben vigye az oltárhoz, s miközben az offertóriumot éneklük, adja át a papnak. *A harmadik ajánlott mód*, hogy a bejáratnál legyen leterített asztalon az üres cibórium, mellette egy edényben a partikulák és egy fogóval vagy kanállal mindenki, aki áldozni akar, tegyen bele egyet a cibóriumba, melyet offertóriumkor ünnepélyesen visznek az oltárhoz. Az első mód nagy templomokban megvalósíthatatlan, a második inkább ajánlható, de csak bizonyos napokon, és különösen megszorított közösség előtt (plébániai mise, katolikus egyesületek tagjai). Párisban már évek óta így járnak el a Szent Xavéri Ferenc plébánia templomban. A harmadik mód, mondja Bugnini, tűnik legalkalmasabbnak a megvalósításra.

Századunk reformgondolatai

Csupán emlékeztetőül hadd idézzük elménkbe az utolsó ötven esztendő hihetetlen fellendülését a liturgia, elsősorban a szentmise területén. Ötvenkét évvel ezelőtt jelent meg első fecskeként, új tavaszt, *instauratiót*, hirdetve, mint elindítója, Szent X. Pius mondta, a *Motu proprio* az egyházi zenéről és liturgiáról, mellyel uralkodásának első évében megmutatta, mennyire le tud számolni a multtal, ahol az elavult. A XVII. század elején ugyanis az ősi gregorián dallamokat erősen lerövidítették és elferdítették; X. Piusig ilyen formában használták (az u. n. *Editio Medicea*). A solesmesi bencések több évtizedes tudományos kutató munkájának eredményeit fogadta el ezzel a kifejezetten gyakorlati és lekipásztori papa és öt év múlva ki is adta az új, megreformált, a régi gyönyörű formákhoz visszavezetett *Graduale Vaticanumot*. — 1905-ben, félévszázados előkészítő pionír-munkák után az Egyház tekintélyével kiadta a gyakori, sőt *mindennapi szentáldozásról* szóló, az Egyház életében felbecsülhetetlen jelentőségű dekrétumot. Abban az időben ez forradalmi jelentőségű újítás jelentett, míg manap már az egyszerű hívő szemében is magától értetődő, olyan, mint a friss levegő a beteg embernek. Már első

szavaival a »*Sacra Tridentina Synodus*«, a nagy reformzsinat szavaiba kapcsolódik. Azt óhajtotta, hogy a misén jelenlévők ne csak lelkileg áldozzanak, hanem szentségileg is, és ezzel, megvetette alapját az igazi liturgikus életnek. — 1911-ben ugyanez a szent pápa merész kézzel elkezdette a *római breviárium és misekönyv reformját*, hogy az egyházi évrnek visszaadja ősi, eredeti jellegét a *de tempore* rész tisztelehez juttatásával. A két könyv közül a breviárium jelentősen javított és korszerűsített formában napvilágot is látott. — XV. Benedek 1920-ban X. Pius elvei alapján kiadta a *Missale Romanumot* s abban majdnem ezer éves szünetelés után két új praefatio is megjelent. A következő években még két új, mélyen dogmatikus tartalmú praefatio is nyilvánosságra került (Krisztus-Király és Jézus Szíve praefatiója.) — 1943-ban a Szentszék Németország részére megengedte a latin énekes misében a többszázados gyakorlat folytatását a nemzeti nyelvű népénekre vonatkozóan, holott ezt voltaképp senki sem tartotta lehetségesnek. — 1947-ben megjelent a *Mediator Dei* enciklika, a legterjedelmesebb és a legfontosabb eligazító, mely valaha a liturgiáról megjelent, benne a nemzeti nyelv elvi engedélyezésével a szertartásokra nézve. — 1951-ben a már hétszáz év óta megszünt *husvéti vigilia instaurálása* történt meg, itt is jelentős változtatások előrevetett árnyékával: a lépcsőima és az utolsó evangélium elhagyásával, valamint a nemzeti nyelv engedélyezésével az ujonnan beillesztett keresztségi fogadás-megújítás pasztorális szempontból óriási fontosságú szertartásával. — Végül 1953 január 6-án a »*Christus Dominus*« apostoli konstitúció az eucharisztikus bűjtöt fektette 1400 év változatlanúsága után új alapokra és az esti szentmiséket tette ezer év szünetelése után újra lehetővé; 1955. március 23-án pedig mintegy előzetes bevezetésként a Rituskongregáció a szentmise és a szolozsma végzésének szabályait, a rubrikákat jelentősen egyszerűsítette.

Az utolsó ötven esztendő tehát, amint látjuk egy új és sok reménnyel kecsegtető reformkorszak hajnalát jelenti. Elég, ha csak éppen megemlítjük a *Vatikáni Psalterium* kiadását 1945-ben. Ez is egy 1400 éves gyakorlat megmerevedett jégpáncélját törte meg. Láthatjuk: valóban egy *ver sacrum* első felében élünk. Tudjuk azt is, hogy »a szentmise és a breviárium javításában, korszerűsítésében csupán az első lépések történtek meg«. Azt is tudjuk, hogy még van hátra tennivaló. Hiszen odáig jutottunk, hogy ma már oly nagytekintélyű és világhírű kutató, mint Jungmann, nyíltan kimondhatja, hogy a római mise fejlődése »nem volt mindig harmonikusan előre haladó, szerves növekedés... eltolódások, elgyvedések, zsugorodások fordulnak benne elő, amelyek az eredeti gondolatból már csak csonkokat hagytak meg. Más esetekben pedig már maga a gondolat is idegen lett számunkra« (i. m. 220). Vagy, mint Mayer, a kitűnő valláspedagógus mondja, valamikor a liturgia a vallás magyarázata volt, most abban a kellemetlen helyzetben vagyunk, hogy először meg kell magyaráznunk tessék-lássék azt, aminek magának kellene magyaráznia a vallást (idézi Jungmann).

Szent komolysággal várunk, mert szinte minden év új és nem is sejtett ajándékot hoz nekünk attól, aki édesanyánk és »columna et firmamentum veritatis«.